

Лекція 5

Тема 10. Діяльність прокуратури України та СБУ з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Тема 11. Діяльність органів внутрішніх справ з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Тема 12. Діяльність інших правоохоронних органів (державних і недержавних) з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Тема 10. Діяльність прокуратури України та СБУ з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Прокуратура. Роль органів прокуратури з часів проголошення незалежності України істотно змінилась.

Так, ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р.¹ до функцій органів прокуратури відносила:

1) нагляд за додержанням законів усіма органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами;

2) нагляд за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу із злочинністю та іншими правопорушеннями і розслідують діяння, що містять ознаки злочину;

3) розслідування діянь, що містять ознаки злочину;

4) підтримання державного обвинувачення, участь у розгляді в судах кримінальних, цивільних справ та справ про адміністративні правопорушення і господарських спорів у арбітражних судах;

5) нагляд за виконанням законів у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, при виконанні покарань та застосуванні інших заходів примусового характеру, які призначаються судом;

6) нагляд за додержанням законів у Збройних Силах і органах Служби національної безпеки України.

Наразі, ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» зі змінами на 07.09.2025 р.² відносить:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та Главою 12 Розділу III Цивільного процесуального кодексу України;

3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/ed19911105>

² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page>

Таким чином, до функцій не належить загальний нагляд – тобто, нагляд за додержанням законів усіма органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

Як зазначає Подкопаєв С.В., сучасний етап реформування прокуратури України обумовлений виконанням нашою державою зобов'язань перед Радою Європи. Так, прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України суттєво змінив статус прокурора у кримінальному судочинстві та отримав схвальні відгуки не лише в Україні, але й міжнародної спільноти. Законом України від 18 вересня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» змінено повноваження прокурора щодо нагляду за додержанням і застосуванням законів, представництва інтересів громадян і держави в судах. Зокрема, встановлено вичерпний перелік підстав для перевірок та порядок їх проведення, можливість оскарження у судовому порядку постанов про проведення перевірок, оптимізовано акти прокурорського реагування та ін.³

Повноваження прокурора як сторони обвинувачення в кримінальному процесі, закріплено в ст. 36 КПК України. Так, Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування.

Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) для здійснення своїх повноважень має право надавати письмову вказівку керівнику органу досудового розслідування (окрім підрозділів детективів та підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України), яка є обов'язкова для виконання, щодо надання йому матеріалів досудового розслідування із встановленням строку та способу її виконання;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто

³ Подкопаєв С.В. Положення міжнародних документів про роль прокуратури поза кримінальною сферою / URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/10/Podkopaiev%20S.V.,%20Hrynenko%20S.V..pdf

проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самотійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самотійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

Діяльність прокуратури поза кримінальною сферою почала обговорюватися на міжнародному рівні: на 4-й конференції генеральних прокурорів країн Європи в Братиславі (Словацька Республіка) у 2003 році, потім у Целле (Німеччина) в 2004 році, в Будапешті (Угорщина) в 2005 році, а також у 2006 році в Москві (Російська Федерація).

7-8 грудня 2011 року у м. Страсбурзі (Франція) відбулося засідання групи спеціалістів щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства, звіт якого свідчить про розробку проекту рекомендації щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства. 19 вересня 2012 року КМ РЄ було ухвалено Рекомендацію (2012) про роль прокурорів поза сферою кримінального судочинства⁴.

Ухвалюючи дану Рекомендацію, КМ РЄ, усвідомлює, що в багатьох державах-членах, внаслідок їх правових традицій, прокурори грають роль поза сферою кримінальної юстиції, і що ця роль істотно відрізняється між національними правовими системами; в різних національних правових системах вона може включати представлення загальних або публічних інтересів, включаючи надання юридичної допомоги приватним особам у захисті прав і основних свобод, представлення інтересів держави в судах, здійснення нагляду над державними органами та іншими юридичними організаціями та здійснення консультативної функції в судах, і що, крім цього, характер цієї ролі може відрізнятися стосовно публічного та приватного права. При цьому до завдань прокурорів відноситься представлення спільних чи публічних інтересів, захист прав і основних свобод людини та підтримання верховенства закону (п. В. 2.).

Повноваження прокурорів поза кримінальною сферою не повинні бути такими, які б обмежували право будь-якої фізичної або юридичної особи на ініціювання процесуальних дій або участь у якості відповідача перед незалежним і безстороннім судом навіть по тим справам, в яких прокурор є або має намір бути стороною процесу (п. D. 10).

⁴ Recommendation CM / Rec (2012) 11 of the Committee of Ministers to member States on the role of public prosecutors outside the criminal justice system. (Електронний ресурс). – Режим доступу: <https://www.coe.int>;

В підрозділі Е зазначено роль прокурорів як наглядового органу: виконуючи функції з нагляду над державними, регіональними та місцевими органами влади, а також щодо інших юридичних суб'єктів, з метою забезпечення законності їх діяльності, прокурори повинні здійснювати свої повноваження незалежно, прозоро і в повній відповідності з принципом верховенства закону (п. 23). Прокурор має реалізовувати наглядову функцію щодо недержавних юридичних суб'єктів тільки у випадках, коли існують обґрунтовані та об'єктивні підстави вважати, що недержавний юридичний суб'єкт порушує свої правові зобов'язання, включаючи зобов'язання, які витікають з виконання міжнародних договорів з прав людини (п. 24). Органи влади або інші юридичні суб'єкти, відносно яких були реалізовані дії прокурора, передбачені п.п. 23 і 24, повинні мати право представляти пояснення і оскаржити такі дії в суді (п. 25)⁵.

Система прокуратури: 1) Офіс Генерального прокурора; 2) обласні прокуратури; 3) окружні прокуратури; 5) Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Наразі в Україні реалізована модель повноважень прокуратури в сфері кримінально-процесуальної діяльності.

Ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» (Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство) закріплено:

1. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Видання прокурором розпоряджень поза межами його повноважень тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

2. Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора.

Ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» (Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при

⁵ http://pap.in.ua/3-2_2013/10/Podkopaiev%20S.V.,%20Hrynenko%20S.V..pdf

застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян) закріпила:

1. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, має право:

1) у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу;

2) опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 1 цієї частини, з метою отримання інформації про умови їх тримання та поведінки з ними, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи тримаються в таких місцях, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;

3) знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії, перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів і установ та в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування та усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії;

4) вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень та причин і умов, що їм сприяли, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності;

5) знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії та в установленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця;

6) вимагати від керівників органів вищого рівня проведення перевірок підпорядкованих і підконтрольних органів та установ попереднього ув'язнення, виконання покарань, застосування заходів примусового характеру та перевірок інших місць, зазначених у пункті 1 цієї частини;

7) звертатися до суду з позовом (заявою) у визначених законом випадках.

2. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян в органах та установах, шляхом проведення регулярних перевірок, а також у зв'язку з необхідністю належного реагування на відомості про можливі порушення законодавства, що містяться у скаргах, зверненнях чи будь-яких інших джерелах. У межах реалізації зазначеної функції прокурор має право залучати відповідних спеціалістів.

3. Прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно (за відсутності відповідного судового рішення, рішення адміністративного органу або іншого передбаченого законом документа чи після закінчення передбаченого законом або таким рішенням строку) перебуває у місці тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі, установі для виконання заходів примусового характеру, інших місцях, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті.

4. Письмові вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку та умов тримання осіб у місцях, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, а також письмові вказівки прокурора, надані іншим органам, що виконують судові рішення у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню.

Водночас, відбулося повернення повноважень щодо захисту прав і свобод людини шляхом представництва її інтересів в суді. Так, ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» (Представництво інтересів громадянина або держави в суді) закріплює:

1. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

2. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті.

3. Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті, крім випадку, визначеного абзацом четвертим цієї частини.

Не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю медіа, а також політичних партій, організацій, що здійснюють професійне

самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Офісу Генерального прокурора або обласної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

Представництво інтересів держави у суді у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави здійснюється прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а у визначених законом випадках - прокурорами Офісу Генерального прокурора в порядку та на підставах, визначених Цивільним процесуальним кодексом України.

4. Наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді.

Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва.

Прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень.

Виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії.

У разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесений захист законних інтересів держави, а також у разі представництва інтересів громадянина або представництва інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з метою встановлення наявності підстав для представництва прокурор має право:

1) витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, що знаходяться у цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом;

2) отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та Фонду загальнообов'язкового державного соціального

страхування України на випадок безробіття усні або письмові пояснення. Отримання пояснень від інших осіб можливе виключно за їхньою згодою.

6. Під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження:

- 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням);
- 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи;
- 4) брати участь у розгляді справи;
- 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом;
- 6) брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;
- 7) з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження.

7. У разі встановлення ознак адміністративного чи кримінального правопорушення прокурор зобов'язаний здійснити передбачені законом дії щодо порушення відповідного провадження.

8. З метою виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор у порядку, визначеному законодавством, має прямий доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування.

Для визначення вартості активів з ознаками необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор може залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів.

Ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» закріпила особливості здійснення окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді:

1. Право подання позовної заяви (заяви, подання) в порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства надається Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних та окружних прокуратур, їх першим заступникам та заступникам, прокурорам Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2. Право подання цивільного позову у кримінальному провадженні надається прокурору, який бере в ньому участь.

3. Право подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних та окружних прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників обласних прокуратур, керівнику, заступникам керівника, керівникам підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

4. Право подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом в цивільній, адміністративній, господарській справі надається Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних прокуратур, керівнику, заступникам керівника, керівникам підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

5. Право подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом на судові рішення у кримінальній справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних прокуратур, їх першим заступникам та заступникам, крім випадків, коли йдеться про рішення у кримінальних провадженнях, розслідування в яких здійснювалося Національним антикорупційним бюро України, - у таких випадках відповідне право надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи: керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першому заступнику та заступнику.

6. Змінити, доповнити, відкликати, відмовитися від позову (заяви, подання), апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом має право прокурор, який її подав, або прокурор вищого рівня.

7. Повноваження прокурорів, передбачені цією статтею, здійснюються виключно на підставах та в межах, передбачених процесуальним законодавством.

Наразі «дитячі хвороби» Прокуратури України вирішено. Наразі визначено особливості здійснення нагляду за дотриманням законодавства в кримінальній та кримінально-виконавчій сферах, особливості представництва осіб в суді з метою захисту їхніх інтересів. Тому, напевно, проблемним питанням є кадрове забезпечення, - фахівців, здатних на високопрофесійному рівні виконувати покладені на прокуратуру повноваження та вирішення антикорупційних питань.

Належне виконання державних функцій (внутрішніх) у сфері забезпечення та захисту прав людини наразі тісним чином пов'язане з забезпеченням національних інтересів України.

Служба безпеки України (СБУ) як державний правоохоронний орган спеціального призначення, на який покладено завдання щодо забезпечення державної безпеки України.

Завдання згідно Закону України «Про службу безпеки України» від 25 березня 1992 р.: а) захист державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності України; б) забезпечення економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України; в) забезпечення законних інтересів держави та прав і свобод людини; г) боротьба з розвідувально-підривною діяльністю іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп і осіб; д) попередження, виявлення і припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки; е) попередження, розкриття і розслідування інших, передбачених законодавством, протиправних дій, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Склад Центрального управління СБУ: а) Голова СБУ; б) розвідка, контррозвідка, військова контррозвідка; в) органи захисту національної безпеки, боротьби з корупцією і організованою злочинністю; г) підрозділи інформаційно-аналітичної, оперативно-технічної роботи та оперативного документування; д) слідчий апарат; е) підрозділ урядового зв'язку; є) з роботи з особовим складом; ж) адміністративно-господарський, фінансовий, військово-медичний підрозділи; з) інші підрозділи відповідно до організаційної структури СБУ.

Повноваження Центрального управління СБУ: а) організація роботи щодо забезпечення державної безпеки України; б) контроль і координація діяльності підпорядкованих органів; в) внесення Президентові України пропозицій щодо видання нормативно-правових актів з питань державної таємниці та деяких інших; г) видання наказів, розпоряджень, вказівок та інше.

Регіональні органи СБУ: а) головні управління, управління в м. Києві, областях; б) міжрайонні, районні та міські підрозділи СБУ; в) підрозділи на окремих державних стратегічних об'єктах і територіях; г) підрозділи у військових формуваннях.

Компетенція СБУ по забезпеченню реалізації та захисті прав, свобод та обов'язків людини і громадянина всередині системи та за її межами.

Питання ролі Служби Безпеки України в забезпеченні основних прав і свобод людини і громадянина, їх захисту є складним. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної

діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України⁶.

Іншими словами, діяльність СБУ спрямована здебільшого не на безпосередній захист прав конкретної особи, а на попередження порушень та злочинів, які загрожують життєво важливим інтересам України.

Разом з тим, виконуючи свої завдання, спецпідрозділи СБУ доволі часто безпосередньо захищають права і свободи конкретних осіб. Особливо це має прояв, коли захищаються права осіб, постраждали від тероризму.

Разом з тим, в історії України останніх років траплялися випадки порушення прав особи саме органами чи співробітниками СБУ.

Це зумовлено специфікою даного органу.

Служба безпеки України (СБУ) є одночасно спецслужбою та правоохоронним органом.

Значна частина підрозділів СБУ виконує правоохоронні функції, пов'язані із боротьбою з корупцією, організованою злочинністю, контрабандою, продажем наркотиків, економічними злочинами. Зазначені повноваження фактично дублюють функції інших правоохоронних органів – прокуратури, Державної податкової інспекції, Державної митної служби, Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України та інших.

Наразі йде обговорення про перетворення СБУ в спецслужбу.

Загальні проблеми захисту прав людини, пов'язані з діяльністю СБУ освітлені на сайті інформаційного порталу Харківської правозахисної групи⁷.

Станом на 2017 рік діяльність СБУ в сфері протидії тероризму та диверсійній діяльності стала, нарешті, ефективною. Про це свідчить і інформація про затримання членів диверсійно-розвідувальних груп, факти запобігання терористичним актам.

Саме тому, в умовах неоголошеної війни, ми ставимо під сумнів пропозиції перетворити СБУ в суто спецорган в сфері розвідки та контррозвідки, позбавивши його правоохоронних функцій.

Так, Савченко А.В. попри правильну оцінку ролі СБУ в механізмі забезпечення безпеки України, механізмі сприяння охорони та захисту прав і свобод громадян України, зазначаючи, що найактуальнішим питанням сьогодення у діяльності СБУ є необхідність її ефективного реформування, яке має здійснюватися виключно крізь призму уточнення місця у системі державних інституцій, її правосуб'єктності визначення пріоритетів

⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

⁷ Служба безпеки України та права людини. URL: <http://khp.org/index.php?id=1398019725>; <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398019746>

діяльності, оптимізації організаційної структури, удосконалення кадрового менеджменту, що забезпечить спроможність останньої відповідати вимогам, які висуваються до спецслужб сьогодення, оперативно та ефективно протидіяти основним викликам і загрозам безпеці держави, внесено протилежну думку.

Як раніше було зазначено Савченко А.В., питання реформування СБ України постає, насамперед, через її небезпечність з політичної точки зору, адже спецслужба є багатoproфільним інструментом, сфера застосування якого може бути досить широкою, адже вплив керівників СБ України визначається не лише наявністю технічних інструментів для зняття інформації, а й широкими оперативними можливостями для її реалізації⁸.

Незважаючи на деструктивний характер політичних мотивів реформування, його план містить багато корисних з правової точки зору ініціатив, які у разі їх послідовної реалізації можуть сприяти підвищенню ефективності у роботі спецслужби. Одним із вищезазначених реформаторських кроків є процес девоєнізації спецслужби, який має бути проведений в ході процесу європейської та євроатлантичної інтеграції.

Основним аргументом на користь девоєнізації СБУ є те, що військова структура, якою є зараз Служба безпеки України, не відповідає вимогам сучасності, ускладнює процедуру контролю над нею і фактично є не обов'язковою для виконання нею своїх завдань⁹.

Так, процес девоєнізації являє собою скасування військового статусу працівників СБ України і перетворення їх на цивільних осіб. Збереження статусу військовослужбовців має бути закріплене лише за співробітниками спеціальної групи антитерору «Альфа» через особливо небезпечний та конфіденційний характер її діяльності.

Після реформування СБУ (девоєнізації) працівники СБУ підпадуть під загальне коло правового регулювання діяльності державних службовців, що полегшить порядок контролю їх діяльності та притягнення до відповідальності за скоєння злочинів у сфері службової діяльності.

Так, звісно, діяльність Служби безпеки України стане більш прозорою та підконтрольною для вищих органів державної влади. Але в той же час виникає питання – як нею виконувати поставлені завдання (секретні і т.п.), адже при прозорості діяльності витoki інформації більш ніж просто реальні. В часи, коли Україна за місцем корупції посідає 104 місце з 163 у світі, не варто говорити про реформування СБУ в тому контексті, в якому ведуться зараз розмови.

Адже і щодо діяльності слідчих національної поліції теж існують правові режими їх діяльності – це і підконтрольність слідчому судді, і таємниця слідства одночасно, тощо.

⁸ Савченко А.В., Віхляєв М.Ю. Девоєнізація СБУ: реформаційний крок на шляху до євроінтеграції. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 101-104. С.102.

⁹ До проблеми реформування СБУ в контексті євроінтеграції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua>.

То чому така увага приділяється наразі питанням прозорості та підконтрольності діяльності СБУ? Напевно, це питання є:

- занадто політизованим;
- викликане страхом політичних сил перед непідконтрольних їм органом в особі СБУ;
- небажанням політичних сил нести політичну та юридичну відповідальність за свої дії;
- відсутністю розуміння пріоритетності національної безпеки України, що створює сприятливі умови для всебічного розвитку, охорони і захисту прав людини.

Навпаки, вважаємо за необхідне усунути недоліки законодавства шляхом нормативного закріплення повноважень співробітників СБУ на рівні, не менше повноважень поліцейських національної поліції (в тому числі поліцейських заходів, закріплених в Розділі V Закону України «Про національну поліцію»¹⁰).

Прикладом того є внесення змін від 02.07.2015 році до ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України» щодо підстав і порядку застосування зброї та спеціальних засобів.

Так, згідно її положень Військовослужбовці Служби безпеки України мають право зберігати, носити, використовувати і застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», військовими статутами Збройних Сил України та іншими актами законодавства.

Зрозуміло, що такого права не мають інші співробітники СБУ, включаючи слідчих і т.п.

Цікавий момент – в складі СБУ є слідчий відділ, на СБУ покладено завдання проведення слідчих, оперативних та інших дій, проте, нічого в Законі України «Про Службу безпеки України» не говориться про кадри СБУ, а саме – слідчих, оперативних співробітників та ін. Їх діяльність регламентується внутрішніми інструкціями СБУ.

Це, м'яко кажучи, не правильно.

Тому повторимося, що ми особисто ставимо під сумнів необхідність і пропозицій девоєнізації СБУ. А то просліджується наступна логіка: ми не знаємо як контролювати даний орган (СБУ), тому пропонуємо зробити його підконтрольним, забравши у нього не підконтрольні повноваження.

Але виникає знову ж таки питання – яким чином забезпечити національну безпеку України, якщо фактично ці повноваження (правоохоронні) заберемо у СБУ? Відповідь доволі проста – або жоден з органів, або новий орган, знову ж таки, з нині існуючими повноваженнями СБУ.

Наша позиція виправдана часом. Якщо в 2018 р. в навчально-методичному посібнику з даної дисципліни мною було висловлено позицію:

¹⁰ Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

«Вважаємо, що за умов загроз, перед якими наразі знаходиться Україна, є небезпечною ліквідація такого органу, як СБУ. Забравши правоохоронні функції у СБУ, на виході отримаємо зовсім інший орган (накшталт, служба розвідки та контррозвідки України, - але ж такий орган вже існує).

Наш висновок такий – слід чітко закріпити правовий статус СБУ та її співробітників, створити механізм контролю за діяльністю органів СБУ таким чином, аби не зашкодити можливості СБУ нормальним чином виконувати покладені на неї завдання з одного боку, а з іншого, - не створювати умови для тотального порушення прав людини з посиланням на «потреби національної безпеки». Діяльність СБУ повинна бути чітко регламентованою та законною». Сьогодні спецпризначенці СБУ демонструють високий рівень протистояння збройній агресії РФ проти України. Протистояння окупаційним військам та окупаційній владі на тимчасово окупованих територіях України, - діяльність в напрямку забезпечення суверенітету та повноти влади, а відтак, і діяльності, спрямованої на забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина.

Це визначило роль органів СБУ в механізмі захисту прав людини в нашому регіоні, зокрема, в м. Енергодар, м. Токмак, м. Оріхів смт. Василівка, смт Михайлівка та ін. в умовах збройної агресії РФ проти України. І йдеться не лише про ліквідацію ворожої техніки та військовослужбовців ЗС РФ, а й здійснення діяльності по визволенню з полону як військовослужбовців ЗС України, так і цивільного населення, забезпечення безпеки евакуації цивільного населення, тощо.

Тема 11. Діяльність органів внутрішніх справ з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Роль національної поліції полягає, насамперед у тому, що вона є правоохоронним органом, на який покладено виконання завдань у відповідності до Закону України «Про національну поліцію»¹¹).

Основними завданнями поліції є:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення кримінальних правопорушень;
- участь у розкритті кримінальних правопорушень та розшуку осіб, які їх вчинили, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних та кримінально протиправних посягань;

¹¹ Про національну поліцію: Закон від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41. ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n60>

виконання адміністративних стягнень;

участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Згідно ст. 13 Закону України «Про національну поліцію» систему поліції складають:

1) центральний орган управління поліції;

2) територіальні органи поліції.

2. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

3. У складі поліції функціонують:

1) кримінальна поліція;

2) патрульна поліція;

3) органи досудового розслідування;

4) поліція охорони;

5) спеціальна поліція;

6) поліція особливого призначення;

7) інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких приймається керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ.

4. У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення, заклади професійної освіти зі специфічними умовами навчання.

Соціальна роль поліції в державі зумовлюється її цільовим призначенням, виконавчими завданнями та функціями, формами і методами діяльності, врегульованими законодавством. Головне призначення поліції полягає в здійсненні охорони та захисту людини, її прав, свобод, особистої та майнової безпеки. Тому в цьому напрямі діяльності поліція найбільш показово виступає як суб'єкт забезпечення безпеки, покликаний виконувати функцію масового правоохоронного обслуговування населення¹².

Семенишин М.О. визначає: «Поліція виконує завдання в межах компетенції у точній відповідності до конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини: принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2, 3 ст. 61 Конституції України); кожен у випадках, передбачених законом, має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України); ніхто з працівників поліції при виконанні завдань не зобов'язаний виконувати явно

¹² Климів О. Система національних засобів захисту прав людини в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини. *Право України*. 2018. № 1. С. 34–37.

злочинні розпорядження чи накази (відповідно до ст. 60 Конституції України); найголовніше те, що оцінка роботи органів поліції здійснюється населенням. Тобто, поліція перетворюється з карального органу (як це було за радянських часів) на орган, який створений і діє лише для народу (як це має місце в багатьох зарубіжних країнах). Ця теза впливає із визнання якісно нової ролі держави у взаємовідносинах із громадянами, а саме ролі не владарювання над людиною, а ролі служіння людині»¹³.

Автором також визначено: «Оскільки саме держава має гарантувати кожному з нас захист від злочинних посягань, виникає потреба дослідити рівень злочинності в країні, а також стан протидії їй з боку правоохоронних органів, які діють від імені держави та повинні захищати громадян¹⁴. Це вимагає пильної уваги до вдосконалення роботи поліції, протиставлення кримінальному свавілля і беззаконню не тільки авторитету і сили права, але й переконання громадян у необхідності та глибокій зацікавленості в зміцненні правопорядку і законності, забезпеченні ділових стосунків між працівниками поліції і громадянами. Взаємодію поліції та громади ще називають англійським терміном Community Policing (CoP). Вона полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування. Community Policing – це постійна взаємодія поліції з населенням та місцевою владою заради спільного безпечного простору¹⁵. Органи Національної поліції України порівняно з іншими правоохоронними органами вирішують найбільш широке коло питань, пов'язаних із захистом прав, свобод і законних інтересів людини. Із сутності права випливає, що реалізація конституційних прав і свобод людини не можлива без забезпечення цих прав організаційно-виконавчою діяльністю державних органів та службових осіб, тому що діяльність останніх є свідченням реальності свободи особи, необхідним фактором переходу правових можливостей користування благами, закріпленими в Конституції України, у практику життєдіяльності кожної людини в нашій державі»¹⁶.

М.В. Буряк, визначаючи роль Національної поліції України в забезпеченні прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України визначає: «Незважаючи на те, що тимчасово окуповані території є непідконтрольними Україні, рішення та дії органів державної влади та місцевого самоврядування України все ж таки мають велике значення для забезпечення прав людини на цих територіях. Для реального забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях органами державної влади України було запроваджено та здійснено низку нормативно-правових, внутрішніх організаційних та процесуально-правових дій. Так, важливим

¹³ Семенишин М.О. Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 143-146.

¹⁴ Баганець О.О. Криміногенна ситуація в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? Аналіз стану злочинності, її структури й динаміки на території України за 2013-2016 р. (ч. 1). *Юридичний вісник України*. 2016. 15-21 квітня. С. 6-7.

¹⁵ Взаємодія поліції та громади (Community Policing). URL: chrome-extension://oemmnndcbldboiebfnladdacbfmadadm/http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf.

¹⁶ Семенишин М.О. Там само.

кроком у цьому напрямі є прийняття Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», якою в Україні визначаються вектори руху щодо впровадження європейських стандартів життя в оборонній, соціально-економічній, правоохоронній сферах. ... Національна поліція посилила співпрацю з ООН у сфері забезпечення прав людини. Така взаємодія є вкрай важливою, адже одним із основних завдань поліції є забезпечення безпеки громадян та їх прав. З цією метою в структурі Національної поліції України було утворено спеціальний підрозділ – Управління забезпечення прав людини. У свою чергу, Голова моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Фіона Фрейзер відзначила позитивні зрушення у роботі поліції, зокрема – і завдяки співпраці українських правоохоронців з місією ООН»¹⁷.

Васильєва Л. Визначила, що основними викликами з якими стикається поліція є:

- недостатній рівень довіри громадян до поліції через історичні та системні проблеми. ... Відсутність довіри значно ускладнює взаємодію поліції з населенням, знижуючи ефективність роботи правоохоронців і їх здатність збирати важливу інформацію, що може бути критичною для боротьби з правопорушеннями. Це призводить до низького рівня співпраці з громадянами у вирішенні кримінальних справ та розслідуванні злочинів. У деяких випадках спостерігається недовіра громадян до поліції через корупційні скандали або перевищення повноважень окремими працівниками, що підриває її авторитет і знижує ефективність прав і свобод людини;

- обмежені ресурси для боротьби з сучасними викликами, зокрема у сфері кібербезпеки. Інтернет-простір стає все більш важливим для діяльності злочинців. Кіберзлочинність, фішинг, актуальні кібервійни, а також використання цифрових технологій для маніпулювання інформацією вимагають від поліції наявності спеціалізованих ресурсів і технологій. Це створює ризики для національної безпеки та прав і свобод людини;

- проблеми в законодавчому забезпеченні, а саме деякі нормативно-правові акти не завжди відповідають актуальним потребам поліції. ... є прогалини в організації захисту особистих даних, застосування силових методів та інтеграції передових інноваційних методів;

- реакція на конфліктні ситуації та зовнішні виклики. Питання забезпечення прав і свобод на тимчасово окупованих територіях, а також робота з переселенцями вимагають від поліції не лише значних ресурсів, але й адаптації підходів до виконання завдань у цих регіонах.

Підвищення ефективності діяльності Національної поліції в організаційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні націлене на вирішення проблем, пов'язаних із соціальними, технічними та інституційними факторами і охоплює напрями:

¹⁷ Буряк М.В. Роль Національної поліції України в забезпеченні прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С. 67-69. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/29.pdf

- посилення комунікації з громадськістю передбачає запровадження постійного діалогу між поліцією та населенням для підвищення довіри, проведення просвітницьких кампаній щодо прав та обов'язків громадян і діяльності поліції, підтримка ініціатив, таких як «Community Policing», які передбачають суспільне вирішення проблем громади;

- забезпечення прозорості передбачає регулярне звітування перед громадськістю про результати діяльності, забезпечення доступу до інформації про процедури, ресурси та дії поліції...;

- профілактика дискримінації передбачає організацію тренінгів, спрямованих на підвищення толерантності, розуміння принципів антидискримінації та ефективної роботи з уразливими верствами населення.

Технічні фактори:

- цифровізація процесів, а саме розвиток інформаційних систем, що дозволяють швидко обмінюватися даними, впровадження автоматизованих систем обліку злочинів, аналізу даних та прогнозування ризиків.

- протидія кіберзлочинності включає розвиток підрозділів, які спеціалізуються на кібербезпеці, налагодження співпраці з міжнародними організаціями у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Спеціалізовані підрозділи кіберполіції, такі як Департамент кіберполіції Національної поліції України, вже функціонують і займаються розслідуванням кіберзлочинів, захистом інформаційних систем і співпрацю з міжнародними організаціями, таким як Інтерпол, Європол.

Інституційні фактори:

- професійний розвиток кадрів полягає у підвищенні кваліфікації працівників через регулярні тренінги, семінари та стажування, забезпеченні працівників сучасними методиками розслідування та документування правопорушень.

- посилення взаємодії з іншими органами¹⁸.

Протягом 2013-14 років ОВС України продовжували виконувати роль «комплексного» порушника прав людини, оскільки реформування стратегічних завдань, принципів роботи та структури цього найбільш чисельного правоохоронного органу так і не були вирішені державою. Водночас, негативні тенденції в діяльності МВС України, отримуючи подальший свій розвиток, одночасно сприяли усвідомленню їх суспільством й активізацію громадського контролю за діями правоохоронців.

Так, непоодинокими є корупційні діяння та перевищення службових повноважень. Докладний перелік проблем правового захисту прав людини, зумовлений організацією діяльності та її правової регламентації ОВС,

¹⁸ Васильєва Л. Місце і роль національної поліції в організаційно-правовому механізмі прав і свобод людини в Україні. *Економічні горизонти*. 2025. (1(30)). С. 103-110. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/321719>

висвітлено на сайті Української Гельсінської спілки з прав людини, з матеріалами якого магістрам варто ознайомитись¹⁹.

Органи внутрішніх справ, особливо Національна поліція України відіграє ключову роль на захисті прав людини в умовах збройної агресії РФ проти України. Співробітники часто є добровольцями, які вступають до лав ЗСУ чи навіть формують окремі бригади, - наприклад, «Лють». Протистоять дронним атакам, виявленню та ліквідації ДРГ ЗС РФ, осіб, які надають їм допомогу чи вступають у співробітництво. В період першої фази війни багато поліцейських залишалися на місцях, забезпечуючи, за можливості, правопорядок та захист прав мешканців тимчасових територій, забезпечували супровід ВПО та мешканців тимчасово окупованих територій на підконтрольні Україні території, тощо, в т.ч. в м. Мелітополь, м. Оріхів, смт. Василівка. Непоодинокими є випадки, коли вони були піддані переслідуванням з боку окупантів.

Не дивлячись на правову регламентацію, наявність механізмів забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ доволі частими є порушення прав людини. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту прав громадян внаслідок незаконних дій органів внутрішніх справ.

Класифікація основних порушень:

1. Застосування катувань під час допиту (справа Афанас'єв проти України (березень 2000 року, Київський райвідділ міліції, Харків);
2. Надмірне використання сили під час затримання (питання про невинуватене використання сили у справі Федоров та Федорова проти України (№ 39229/03);
3. Неналежне розслідування (у справі Сергій Шевченко проти України (Військова прокуратура Івано-Франківського гарнізону, розслідування з 2002 року);
4. Щодо порушення статті 5 Конвенції (право на св ободу та особисту недоторканність). Невиконання рішення суду (Справа Миханів проти України (березень та грудень 2000 року, Генеральна прокуратура);
5. Запізнення із звільненням. Справа Кац та інші проти України (Солом'янський райвідділ міліції, м. Київ);
6. Використання адміністративного затримання для кримінального переслідування. Справа Доронін проти України (квітень 2000 року, Жовтневий райвідділ міліції, м. Полтава);
7. Затримання свідка/незареєстроване затримання. Поширена практика затримання та тримання у райвідділі свідка. Ахметова проти України (№ 5583/04) - червень 2003 року, Ленінський райвідділ міліції, м. Донецьк;
8. Умови тримання під вартою міліції. Справа Яковенко проти України. Yakovenko v. Ukraine, no. 15825/06, 25 October 2007;

¹⁹ Права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. МВС України та права людини. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398020125>

9. Порушення права на справедливий судовий розгляд. Справа Яременко проти України¹⁰ (січень 2001 року, Харківський райвідділ міліції, м. Київ). Yaremenko v. Ukraine, no. 32092/02, 12 June 2008²⁰.

Тема 12. Діяльність інших правоохоронних органів (державних і недержавних) з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Громадянським суспільством є спільність вільних, рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує рівні юридичні можливості бути власником, користуватися економічною і особистою свободою, надійним соціальним захистом, а також брати участь у політичному житті країни; реалізовувати особисті, соціальні, економічні, культурні, політичні, екологічні та інші права, закріплені Конституцією України та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України.

Як зазначає А.Ю. Олійник, суб'єктами громадянського суспільства слід називати фізичних та юридичних осіб, їх об'єднання і спільноти. Такими суб'єктами є: а) сім'я; б) місцеве самоврядування (територіальні громади, органи і посадові та службові особи), в) об'єднання громадян (політичні партії, профспілки, творчі спілки, релігійні організації та інші громадські об'єднання); г) фізичні особи, як окремі підприємці та господарські підприємницькі корпорації різних форм власності (приватної, кооперативної, муніципальної, державної, спільної тощо); д) власники засобів виробництва; е) зайняті в різних сферах господарювання наймані працівники та фізичні особи, що не зайняті на виробництві з різних причин; є) засоби масової інформації та ін²¹.

До інших правоохоронних органів, які беруть участь у забезпеченні реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина належать: а) митні органи; б) органи охорони державного кордону; в) органи державної податкової служби; г) органи і установи виконання покарань; д) державної контрольно-ревізійної служби; е) органи рибоохорони; ж) органи державної лісової охорони; з) інші, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції²².

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» закріплено перелік Центральних органів виконавчої влади:

Державна авіаційна служба України

Державна архівна служба України

Державна виконавча служба України*

²⁰ Дотримання прав людини в діяльності МВС / Харківська правозахисна група. Харків: Права людини, 2009. 280 с. URL: library.khpg.org/files/docs/1254891460.pdf

²¹ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини та громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с. – С. 351.

²² Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с. – С. 325.

Державна казначейська служба України*
Державна міграційна служба України*
Державна пенітенціарна служба України*
Державна регуляторна служба України*
Державна реєстраційна служба України*
Державна служба геології та надр України
Державна служба експортного контролю України
Державна служба інтелектуальної власності України
Державна служба статистики України
Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками
Державна служба України з безпеки на транспорті
Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів
Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру*
Державна служба України з питань праці
Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Державна служба фінансового моніторингу України
Державна фіскальна служба України
Державна служба України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя*
Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції*
Державне агентство автомобільних доріг України*
Державне агентство водних ресурсів України*
Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України*
Державне агентство з питань електронного урядування України*
Державне агентство лісових ресурсів України
Державне агентство України з питань відновлення Донбасу*
Державне агентство резерву України*
Державне агентство рибного господарства України
Державне агентство України з управління зоною відчуження*
Державне агентство України з питань кіно
Державне космічне агентство України*
Державна архітектурно-будівельна інспекція України
Державна екологічна інспекція України
Державна інспекція навчальних закладів України
Державна інспекція енергетичного нагляду України
Державна інспекція ядерного регулювання України
Державна фінансова інспекція України
Адміністрація Державної прикордонної служби України*
Пенсійний фонд України*
Національне агентство України з питань державної служби*
Український інститут національної пам'яті*

Антимонопольний комітет України
Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Фонд державного майна України
Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України

В той же час, слід відслідковувати зміни та трансформації в організації системи центральних органів виконавчої влади.

Так, приміром, свого часу існували Державна митна служба²³ та Державна податкова служба²⁴.

Указом Президента від 18.03.2013 року «Про Міністерство доходів і зборів України»²⁵ затверджено положення про Міністерство доходів і зборів України, яке стало правонаступником Державної податкової служби України та Державної митної служби України, що реорганізувалися.

Згодом були наміри повноваження передати Міністерству фінансів України.

Постановою № 236 від 21 травня 2014 р. «Про Державну фіскальну службу України»²⁶ повноваження зазначених вище органів було передано Державній фіскальній службі України (ДФС України).

Кожен з Центральних органів виконавчої влади, зазначених вище, має свої завдання та повноваження. Виконуючи належним чином свої функції відповідно до Конституції та законодавства України, кожен з органів, за умови відсутності узурпації влади в країні, сприяє створенню умов, за яких забезпечувалась би в Україні належна реалізація прав і свобод людини і громадянина.

Так, приміром, належна діяльність Державної екологічної інспекції України сприяє забезпеченню реалізації екологічних прав людини, а у випадках порушення вимог екологічного законодавства – захисту прав людини і громадянина.

Так, згідно положень ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»²⁷: захист - вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

інші види правової допомоги - види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового

²³ <https://customs.gov.ua/>

²⁴ <https://tax.gov.ua/>

²⁵ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/141/2013/page>

²⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

²⁷ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page>

супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Оскільки, як правило, адвокат здійснює захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні саме в кримінальному провадженні, магістрам слід ознайомитись з положеннями КПК України щодо прав та повноважень захисника (адвоката).

Інші види правової допомоги надаються адвокатом, як правило, в цивільному та адміністративному процесах. Тому слід ознайомитись/повторити зміст положень ЦПК України (ст. ст. 27, 30, 31, 38-44 та ін.)²⁸ та КАС України (ст. ст. 50, 56-59 та ін.)²⁹.

Таким чином, адвокатська діяльність не здійснює захист порушених прав особи – це функція суду. Вона сприяє здійсненню належного та ефективного захисту прав особи.

З прийняттям Закону України «Про політичні партії в Україні»³⁰ від 05.04.2001 року змінилася роль партій у формуванні органів державної влади, громадського суспільства; політичних цінностей та правосвідомості громадян.

Так, згідно ст. 83 Конституції у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та [Регламентом Верховної Ради України](#).

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені Конституцією України.

²⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-iv>

²⁹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>

³⁰ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

Ст. 11 Виборчого кодексу України³¹ закріплює, що громадяни України, які є виборцями, мають право висування кандидатів на виборах, яке реалізується ними через політичні партії (далі - партії) та їхні місцеві організації або шляхом самовисування у порядку, встановленому цим Кодексом.

Стаття 99. Порядок висування кандидатів партіями

1. Партія може висунути лише одного кандидата на пост Президента України. Особа може бути висунута кандидатом на пост Президента України лише однією партією за згодою кандидата.

2. Партія може висунути кандидатом на пост Президента України особу, яка є членом цієї партії, або безпартійну особу, яка відповідно до статті 75 цього Кодексу має право бути обраною Президентом України.

3. Висування кандидата на пост Президента України партією здійснюється на з'їзді (зборах, конференції) відповідно до статуту цієї партії.

...

Стаття 100. Порядок самовисування кандидата на пост Президента України

1. Громадянин України, який відповідно до статті 75 цього Кодексу може бути обраним Президентом України, особисто подає до Центральної виборчої комісії заяву про самовисування кандидатом на пост Президента України. ...

Стаття 101. Грошова застава

1. Грошова застава вноситься партією, яка висунула кандидата на пост Президента України, або особисто кандидатом на пост Президента України, висунутим шляхом самовисування, у безготівковій формі одним платежем на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії (після початку виборчого процесу та до подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації) в розмірі шістсот п'ятдесяти мінімальних заробітних плат, визначених у місячному розмірі (станом на день початку виборчого процесу).

Стаття 133. Основні засади виборів народних депутатів України

1. Вибори народних депутатів України (далі - депутати) здійснюються на засадах пропорційної системи за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі, з яких формуються регіональні виборчі списки кандидатів у депутати (далі - загальнодержавний виборчий список, регіональні виборчі списки) від партій.

2. Право на участь у розподілі депутатських мандатів набувають партії, на підтримку регіональних виборчих списків кандидатів у депутати від яких у межах загальнодержавного округу подано п'ять і більше відсотків загальної кількості голосів виборців, які підтримали регіональні виборчі списки кандидатів у депутати від усіх партій у межах загальнодержавного округу.

Таким чином, попри закріплені імператив ст. 5 Конституції, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, де факто, просування кандидатів у Президенти України та на обрання народними

³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4127>

депутатами України має, здебільше, економічну основу від класу заможних українців (олігархів).

Питання формування органів державної влади, і зокрема, представницьких органів, є дискусійним і динамічним, тож до магістрів доводиться необхідність діалектичного підходу до його вирішення.

Разом з тим, саме політичні партії диктують політичну волю у суспільстві. Вони можуть формувати опозицію та сприяти впровадженню принципу прозорості в діяльності державних органів, висвітлювати проблемні питання політики, економіки, тощо, чим сприяють вираженню інтересів громадян, а відтак сприяють формуванню механізму забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту прав.

Приміром слугує свого часу звільнення Ю.Тимошенко та боротьба Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» за звільнення полоненої льотчиці Надії Савченко³².

Роль профспілок в механізмі сфері захисту прав людини є не менш важливою, аніж раніше згаданих суб'єктів.

Так, згідно Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.11.1999 р.³³ професійна спілка (профспілка) - добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання).

Професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки.

Ст. 19 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» закріплює права профспілок, їх об'єднань представляти і захищати права та інтереси членів профспілок.

Відповідно до її змісту профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в державних органах та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян.

У питаннях колективних інтересів працівників профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво та захист інтересів працівників незалежно від їх членства у профспілках.

У питаннях індивідуальних прав та інтересів своїх членів профспілки здійснюють представництво та захист у порядку, передбаченому законодавством та їх статутами.

Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом

³² Петиція про звільнення Надії Савченко на сайті Білого дому. URL: <http://batkivshchyna.com.ua/news/20942.html>

³³ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.11.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14/page>

своїх прав до судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також міжнародних судових установ.

Представництво інтересів членів профспілки у взаємовідносинах з роботодавцями, державними органами та органами місцевого самоврядування здійснюється на основі системи колективних договорів та угод, а також відповідно до законодавства.

Так, ст. 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» закріплює, що профспілки, їх організації та об'єднання ведуть колективні переговори, укладають колективні договори, генеральну, галузеві (міжгалузеві), територіальні угоди від імені працівників у порядку, встановленому законом.

Участь у колективних переговорах з укладення угод на національному, галузевому, територіальному рівні беруть репрезентативні на відповідному рівні профспілки, їх організації та об'єднання.

Наведені повноваження конкретизовано в трудовому законодавстві, зокрема, Кодексі Законів про працю від 10 грудня 1971 р.³⁴ та Законі України «Про колективні договори і угоди»³⁵ від 01.07.1993 р.

Так, ст. 247 КзпП України закріплює повноваження виборного органу первинної профспілкової організації на підприємстві, в установі, організації:

1) укладає та контролює виконання колективного договору, звітує про його виконання на загальних зборах трудового колективу, звертається з вимогою до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб за невиконання умов колективного договору;

2) разом з власником або уповноваженим ним органом вирішує питання запровадження, перегляду та змін норм праці;

3) разом з власником або уповноваженим ним органом вирішує питання оплати праці працівників, форм і систем оплати праці, розцінок, тарифних сіток, схем посадових окладів, умов запровадження та розмірів надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних виплат;

4) разом з власником або уповноваженим ним органом вирішує питання робочого часу і часу відпочинку, погоджує графіки змінності та надання відпусток, запровадження підсумованого обліку робочого часу, дає дозвіл на проведення надурочних робіт, робіт у вихідні дні тощо;

5) разом з власником або уповноваженим ним органом вирішує питання соціального розвитку підприємства, поліпшення умов праці, матеріально-побутового, медичного обслуговування працівників;

6) бере участь у вирішенні соціально-економічних питань, визначенні та затвердженні переліку і порядку надання працівникам соціальних пільг;

7) бере участь у розробленні правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, установи або організації;

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

³⁵ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>

8) представляє інтереси працівників за їх дорученням під час розгляду індивідуальних трудових спорів та у колективному трудовому спорі, сприяє його вирішенню;

9) приймає рішення про вимогу до власника або уповноваженого ним органу розірвати трудовий договір (контракт) з керівником підприємства, установи, організації, якщо він порушує [Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»](#), законодавство про працю, ухиляється від участі в переговорах щодо укладення або зміни колективного договору, не виконує зобов'язань за колективним договором, допускає інші порушення законодавства про колективні договори;

10) надає згоду або відмовляє в наданні згоди на розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з працівником, який є членом професійної спілки, що діє на підприємстві, в установі та організації, у випадках, передбачених законом;

11) бере участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, у роботі комісії з питань охорони праці;

12) здійснює громадський контроль за виконанням власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю та про охорону праці, за забезпеченням на підприємстві, в установі, організації безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, правильним застосуванням установлених умов оплати праці, вимагає усунення виявлених недоліків;

13) здійснює контроль за підготовкою та поданням власником або уповноваженим ним органом документів, необхідних для призначення пенсій працівникам і членам їх сімей;

14) здійснює контроль за наданням пенсіонерам та інвалідам, які до виходу на пенсію працювали на підприємстві, в установі, організації, права користування нарівні з його працівниками наявними можливостями щодо медичного обслуговування, забезпечення житлом, путівками до оздоровчих і профілактичних закладів та іншими соціальними послугами і пільгами згідно із статутом підприємства, установи, організації та колективним договором;

15) представляє інтереси застрахованих осіб у комісії із соціального страхування, направляє працівників до санаторіїв, профілакторіїв і будинків відпочинку, туристичних комплексів, баз та оздоровчих закладів на умовах, передбачених колективним договором або угодою, перевіряє стан організації медичного обслуговування працівників та членів їхніх сімей;

16) визначає разом з власником або уповноваженим ним органом відповідно до колективного договору розмір коштів, що будуть спрямовані на будівництво, реконструкцію, утримання житла, веде облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, розподіляє в установленому законодавством порядку жилу площу в будинках, споруджених за кошти або за участю підприємства, установи, організації, а також жилу площу, що надається власникові у розпорядження в інших будинках, здійснює контроль за житлово-побутовим обслуговуванням працівників;

17) представляє інтереси працівників підприємства-боржника в ході процедури банкрутства.

Для усвідомлення ролі засобів масової інформації (ЗМІ) у сфері формування умов для реалізації прав і свобод людини і громадянина, їх захисту варто ознайомитися з нормативним регулюванням діяльності ЗМІ в Україні та зарубіжних країнах.

Полудьонний М. висловив думку, що чільне місце в забезпеченні та реалізації права людини на інформацію у її взаємовідносинах з державою посідають засоби масової інформації. Саме через цю роль ЗМІ називають і "сторожовим собакою" суспільства і, навіть, "четвертою владою". Завдяки реалізації права людини на інформацію через ЗМІ в тій чи іншій мірі опосередковано реалізуються й інші права та свободи людини. Наприклад, право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції України), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу думки і слова (ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35), право на свободу об'єднань (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами, виборчі права (ст. 38), право на збори, демонстрації, мітинги, походи (ст. 39), право на звернення до органів влади та місцевого самоврядування (ст. 40), право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), свобода літературної, художньої, наукової творчості (ст. 54), право знати свої права та обов'язки (ст. 57) тощо³⁶.

Для з'ясування сутності засобів масової інформації необхідно ще раз уточнити, що розуміють під засобами масової інформації. Під засобами масової інформації розуміються газети, журнали, теле-та радіопрограми, кінодокументалістика, інші періодичні форми публічного розповсюдження масової інформації. Засоби масової інформації - це складова частина політичної системи суспільства. Яке суспільство, така й система масової інформації. У той же час ЗМІ здійснюють серйозний вплив на суспільство, його стан і розвиток. Вони можуть сприяти прогресу чи гальмувати його. ЗМІ висловлюють інтереси суспільства, різних соціальних груп, окремих особистостей. Їх діяльність має важливі суспільно-політичні наслідки, так як характер інформації, що адресується аудиторії, визначає її ставлення до дійсності і напрям соціальних дій. Тому, за загальним визнання політологів, ЗМІ не просто інформують, повідомляють новини, а й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми і тим самим беруть участь у соціальному управлінні. Шляхом формування громадської думки, вироблення певних соціальних установок, формування переконань ЗМІ підштовхують людину до певних вчинків, дій.

Разом з тим, частими є висвітлення в ЗМІ проблем окремих громадян чи соціальних груп, внаслідок чого державні органи стають «не байдужі» до них. Більшість з них починають вирішуватися через діяльність державних органів, а відтак, здійснюється захист прав особи.

Головна проблема в діяльності ЗМІ – це достовірність, вірогідність та об'єктивність інформації, а також безпека журналістів.

³⁶ Полудьонний М. Позови про захист честі й гідності в контексті юриспруденції Європейського суду з прав людини. URL: <http://khpg.org/index.php/svi/02/index.php?do=print&id=1007460190>

Конституція України (ст. 34) закріплює право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Правову основу діяльності ЗМІ, крім Конституції України, складають закони України: а) Про інформацію³⁷; б) Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні³⁸; в) Про телебачення і радіомовлення³⁹; г) Про інформаційні агентства⁴⁰; д) Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів⁴¹; е) Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації⁴²; є) Про Суспільне телебачення і радіомовлення України⁴³ та інші.

Зазначені закони покликані зробити ЗМІ гарантією реалізації прав людини і громадянина, гарантією від узурпації влади та тоталітаризму.

Захист прав людини в діяльності зазначених органів та суб'єктів в умовах збройної агресії РФ проти України, в т.ч. ВПО та мешканців тимчасово окупованих територій визначається як повноваженнями цих органів, так і можливостями здійснити захист. Так, захист прав внутрішньо переміщених осіб забезпечено Законом України «**Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб**» від 20.10.2014 р.⁴⁴ Законом (ст. 10) визначено повноваження Кабінету Міністрів України з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб:

1) координує і контролює діяльність органів виконавчої влади щодо вжиття ними необхідних заходів із забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб відповідно до цього Закону;

2) забезпечує проведення моніторингу внутрішнього переміщення осіб, спрямовує діяльність органів виконавчої влади на усунення обставин (умов), що сприяли внутрішньому переміщенню осіб, захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, сприяння поверненню таких осіб до залишеного місця проживання та їх реінтеграції;

3) у разі настання обставин, зазначених у статті 1 цього Закону, які спричинили масове (більше 100 тисяч осіб) переміщення громадян України, або у разі продовження дії обставин, зазначених у статті 1 цього Закону, понад 6 місяців затверджує комплексні державні цільові програми щодо підтримки та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб із визначенням джерел та обсягів фінансування, контролює їх виконання;

4) здійснює інші повноваження, передбачені цим та іншими законами.

³⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

³⁸ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

³⁹ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

⁴⁰ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>

⁴¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>

⁴² <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>

⁴³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>

⁴⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Ст. 11 Закону України визначає повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб

1. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції):

3) сприяє возз'єднанню сімей внутрішньо переміщених осіб шляхом надання інформації внутрішньо переміщеній особі про місце фактичного перебування її членів сім'ї;

4) у разі виявлення факту повідомлення внутрішньо переміщеною особою неправдивих відомостей та/або подання недійсних або підроблених документів, скоєння кримінальних правопорушень або співучасті у кримінальних правопорушеннях, виїзду особи на постійне місце проживання за кордон повідомляє протягом одного робочого дня орган, що видав довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, про такі факти для прийняття в установленому порядку рішення щодо дії довідки;

5) у разі відсутності документів, що посвідчують особу та підтверджують її громадянство, здійснює ідентифікацію внутрішньо переміщеної особи; забезпечує оформлення, видачу, обмін, продовження строку дії документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, за місцем фактичного перебування внутрішньо переміщеної особи.

Таким наразі визначено **Державну міграційну службу України (ДМС)**⁴⁵.

Ч. 8 ст. 11 Закону визначає повноваження Місцевих державних адміністрацій в межах:

1) прийом громадян та надання їм безоплатної первинної правничої допомоги з питання взяття на облік внутрішньо переміщених осіб;

2) взяття на облік внутрішньо переміщеної особи в порядку, встановленому статтею 4 цього Закону;

3) надання інформації внутрішньо переміщеним особам про можливі місця і умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій, інших юридичних та фізичних осіб, про стан інфраструктури, довкілля у таких місцях;

4) надання у разі необхідності внутрішньо переміщеним особам медико-психологічної допомоги;

5) безоплатне харчування відповідно до законодавства внутрішньо переміщених осіб на період до отримання такими особами статусу безробітних або їх працевлаштування, але не більше одного місяця;

6) надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг;

⁴⁵ <https://dmsu.gov.ua/>

7) внесення до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб структурним підрозділом місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення відомостей про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, у тому числі місце її фактичного перебування, та про надані такій особі послуги;

8) набуття відповідно до законодавства внутрішньо переміщеними особами за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель державної власності;

9) допомогу за клопотанням внутрішньо переміщеної особи у переміщенні рухомого майна під час залишення особою місця проживання на території, де виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, та поверненні до такого залишеного місця проживання;

10) влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади державної форми власності;

11) одержання гуманітарної та благодійної допомоги;

12) виявлення із числа внутрішньо переміщених осіб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення передбачених законодавством заходів у разі виникнення загрози життю та здоров'ю дітей, втрати дітьми батьківського піклування;

12¹) здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціального супроводження таких сімей і дітей;

12²) здійснення в повному обсязі повноважень органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

12³) прийняття рішень про забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані згідно з рішеннями районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських чи районних у містах рад тих адміністративно-територіальних одиниць, з яких здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;

12⁴) надання житла дитячим будинкам сімейного типу, які вимушено або самостійно залишили місце проживання у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;

12⁵) організацію роботи з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, здійснення заходів щодо встановлення особи дитини, пошуку її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини;

13) влаштування громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, які проживали в стаціонарних інтернатних установах та закладах на території, де

виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, в аналогічні установи та заклади за місцем фактичного перебування таких осіб;

14) організацію роботи медичних закладів з надання необхідної допомоги населенню з урахуванням тимчасового проживання/перебування на відповідній території внутрішньо переміщених осіб;

15) безоплатний проїзд залізничним, автомобільним транспортом внутрішньо переміщених осіб до залишеного місця проживання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.